



Högskolan Kristianstad  
291 88 Kristianstad  
044-20 30 00  
[www.hkr.se](http://www.hkr.se)

# EXAMENSARBETE

## *Hösten 2010*

*Läroarbilden*

# **"I bland är vi så styrda här på förskolan på något vis"**

Pedagogers medvetenhet om den styrning som de  
utövar i den fria leken

**Författare**  
Madelen Ek  
Sara Möllerström

**Handledare**  
Charlotte Tullgren

[www.hkr.se](http://www.hkr.se)



# ”Ibland är vi så styrda här på förskolan på något vis”

## Pedagogers medvetenhet om den styrning som de utövar i den fria leken

### **Abstract**

Syftet med studien är att studera den styrning som sker i den fria leken på förskolan. Studiens teoretiska utgångspunkt är Michel Foucaults tankar om makt och styrning. Den forskning som tidigare gjorts inom området har bland annat påvisat att barnens fria lek inte är fri från styrning från pedagogerna. Bland annat miljön och materialet på förskolan kan komma att påverka barnen i deras fria lek. Även hur pedagogerna samtalar med barnen kan ha en inverkan på hur den fria leken kan komma att se ut. I studiens empiriska del används en kvalitativ metod då det är pedagogers uppfattningar som kommer att undersökas. Metoden kallas stimulated recall och är en metod där olika metoder används, här används videobservationer och uppföljande intervjuer. Först genomförs videobservationerna av den fria leken, vilka klipps ihop till en film, som pedagogerna får se och kommentera i uppföljande intervjuer. Studien genomförs på en förskola, men på olika avdelningar, på en mindre ort i södra Sverige. Slutsatserna av studien är att pedagogerna, under reflektioner med hjälp av inspelat videomaterial, är medvetna om den styrning som sker i den fria leken. Pedagogerna styr barnen genom att normalisera dem mot det som förväntas av barnen från samhället.

### **Ämnesord:**

Foucault, fri lek, makt, normalisering, pedagoger, pedagogers medvetenhet, styrning



## Förord

Hur barnens lek i förskolan styrs av pedagogerna, vilket även innefattar styrningen av den fria leken, har intresserat oss under hela vår tid på lärarutbildningen. Under ett introduktionsseminarium i AU1 väcktes frågan av en av lärarna – Är den fria leken fri från styrning i förskolan? Den här frågan fick sedan utgöra grunden till vårt första gemensamma arbete, den vetenskapliga rapporten, i AU1. Redan då sa vi på skoj att ”...vi kommer nog att fortsätta med den fria leken och den styrning som sker där, på ett eller annat sätt i vårt examensarbete i AU3”. En av de referenser vi använde oss av i den första vetenskapliga rapporten, var Charlotte Tullgrens avhandling *Den välreglerande friheten – att konstruera det lekande barnet*. Cirkeln är nu sluten då Charlotte har varit vår handledare under examensarbetet.

Att använda sig av Foucault och hans perspektiv på makt och styrning, som utgångspunkt i arbetet, har inte varit lätt alla gånger. Flera gånger har vi varit på väg att ge upp. Det har krävts många timmars läsning och diskussioner oss emellan, för att förstå och sätta oss in i hans tankar. Ett stort tack till dig Charlotte, som trodde på oss och peppade oss till att fortsätta! För vi klarade ju det till slut och vi har fått många nya kunskaper med oss. Tack till förskolan som deltog i studien och tack till er i handledargruppen, för den respons vi fått av er och för att ni har stått ut med våra frågor! Även ett tack till alla er, som har visat intresse för det vi skrivit om, då ni gått förbi vårt bord där vi har suttit med pannan i djupa veck. Era uppmuntrande ord på vägen har stärkt oss! Inte att förglömma, tack Annica Svensson, för att du lyfte frågan, om den fria leken är fri från styrning i förskolan! Utan den frågan hade nog inte den här studien blivit gjord.

Slutligen, ett stort tack till våra familjer och andra nära och kära, som har hjälpt oss på vägen, både under examensarbetet och under de här åren på lärarutbildningen!

Kristianstad, december 2010

Madelen Ek

Sara Möllerström

# INNEHÅLL

1 Inledning.....	5
1.1 Bakgrund .....	5
1.2 Syfte och problemformulering .....	6
2 Forskningsbakgrund .....	7
2.1 Teoretiskt perspektiv .....	7
2.2 Makt .....	7
2.2.1 Disciplinära tekniker .....	8
2.2.2 Pastoral makt .....	9
2.3 Barnsyn.....	10
2.4 Lek.....	12
2.4.1 Lekteorier .....	13
2.4.2 Definition av fri lek .....	14
2.5 Tidigare forskning .....	14
3 Metod .....	16
3.1 Metodval.....	16
3.1.1 Stimulated recall.....	16
3.2 Genomförande .....	16
3.2.1 Undersökningens urval.....	16
3.2.2 Genomförande av undersökning .....	17
3.3 Etik .....	19
3.4 Bearbetning och analys .....	19
3.5 Metodkritik.....	20
4 Resultat och analys.....	21
4.1 Pedagogers aktiva medverkan som normalisering.....	21
4.2 Pedagogers tips som normalisering.....	23
4.3 Lekmaterial och miljö som normalisering .....	25
4.4 Slutsatser av resultat och analys.....	26
5 Diskussion .....	28
5.1 Pedagogers medvetenhet om styrning.....	28
5.2 Pedagogernas normalisering av barnen genom den fria leken.....	29
5.2.1 Normalisering genom individuellt bemötande.....	30
5.2.2 Normalisering genom panoptism .....	31
5.3 Slutsats .....	31
6 Sammanfattning .....	33
Referenslista .....	35

## Bilaga 1



# 1 Inledning

Den verksamhet som bedrivs i förskolan utgår ifrån och bygger bland annat på lek. Vad pedagogerna tänker om lek och deras egen delaktighet i leken kan till exempel bero på vilken barnsyn pedagogerna har. Även de normer och värderingar, formade av det samhälle där pedagogerna är uppvuxna, och det samhälle de i dag verkar i, kan påverka hur de tänker om fenomenet och även hur de är delaktiga i leken.

## 1.1 Bakgrund

Det samhälle som barnen dagligen möter kräver individer som kan förhålla sig till de olika situationer de möter. Då förskolan är en stor del av dagens samhälle och en viktig del i många barns liv, blir det därför viktigt hur pedagogerna förhåller sig till sitt uppdrag, även deras förståelse för den påverkan de har över hur barnen förhåller sig till sin omvärld blir viktig. I läroplan för förskolan 1998 (Lpfö 98) står det att:

”verksamheten skall bidra till att barnen utvecklar en förståelse för sig själva och sin omvärld.”

(Skolverket, 2006, s.8)

De faktorer pedagogerna måste förhålla sig till i sitt arbete, för att barnen ska kunna utveckla en förståelse för det samhälle de lever i, är de regler, normer och värden som samhället vilar på. Då leken är det forum, som pedagogerna förväntas använda för barnens utveckling och lärande, är den också det forum som används för att förbereda barnen för samhällets förväntningar. För att kunna använda leken till utveckling och lärande för framtiden krävs det att pedagogerna styr både verksamhetens innehåll och material.

Genom tidigare forskning har det framkommit att den fria leken är styrd av pedagogerna (Tullgren, 2004). En intressant fråga är att undersöka pedagogernas egen uppfattning om den styrning som sker. Är de medvetna om den styrning som sker i den fria leken? Det här är något som de bör förhålla sig till, då styrningen kan få olika konsekvenser för barnen och verksamheten. Kanske anser pedagogerna att det barn som visas genom den fria leken är det sanna barnet, det vill säga att det som visas är det, som barnet är intresserat av och tycker om, då de har fritt val att leka vad de vill. Är inte pedagogerna uppmärksamma på den styrning som finns i den fria leken kan det här bli en missvisande bild av barnet då barnet är påverkat av olika faktorer.



## **1.2 Syfte och problemformulering**

Syftet var att studera den styrning som sker i den fria leken på förskolan. Våra problemformuleringar var:

- Hur styr pedagogerna barnen i den fria leken?
- Vilken medvetenhet har pedagogerna om den styrning de utövar i den fria leken?

## **2 Forskningsbakgrund**

I forskningsbakgrunden kommer olika begrepp som bland annat makt, disciplinära tekniker och pastoral makt att presenteras och definieras. Skilda sätt att se på barnet, det vill säga barnsyn och även olika lekteorier kommer att presenteras. Slutligen kommer den tidigare forskning som är relevant för studien att presenteras, likaså en definition av begreppet fri lek.

### **2.1 Teoretiskt perspektiv**

Studien utgår från Michel Foucaults tankar om makt och styrning. Foucault, är en man vilken det är svårt att sätta ett speciellt epitet på. Han har benämnts på många olika sätt, bland annat som filosof, idéhistoriker och samhällsvetare. Foucaults idéer om hur makten ter sig, vilka uttryck den kan ta sig i samhället, har kommit att speglas i den forskning som i dag görs, där olika former av makt kan vara en faktor (Börjesson, 2009; Nilsson, 2008; Tullgren, 2004).

Att utgå från Foucault och hans tankar om makt, handlar inte om att följa ett färdigt schema eller att utgå från en teori där de olika begreppen tydligt står förklarade. Foucault liknade sig själv vid en person, som kunde erbjuda en verktygslåda om så behövdes (Nilsson, 2008). Det är på det sättet som Foucaults tankar och idéer kommer att användas i följande studie. De olika verktygen finns till förfogande, och används efter studiens syfte. ”Utgångspunkten är att varje läsare av Foucault måste ställa sig frågor om vad han har att säga *mig* och vad *jag* kan använda honom till.” (Nilsson, 2008, sid. 10).

### **2.2 Makt**

Makt enligt Foucault (1975) är inte något som finns hos en enskild individ, utan det finns i alla relationer, överallt, hela tiden i en ständig förändring. Hur styrning kan komma att te sig kan bero på de tankar om kontroll, makt och disciplin människan bär med sig (Foucault, 1975). Tankarna om kontroll, makt och disciplin, kan komma att påverka pedagogernas styrning av den fria leken.

Foucault (1975) benämner inte makt som något negativt, utan snarare som en förutsättning för ett fungerande samhälle. Som ett exempel kan ett samhälle utan makt, leda till ett samhälle utan trygghet. Utan ramar och regler har människan inget att förhålla sig till, vilket kan göra att det blir ett oroligt samhälle.

Foucault (1975) nämner två skilda former av makt. Makt kan visa sig genom våra lagar och förordningar. Överträder individerna dessa lagar blir följden bestraffning, såsom böter vid felparkering eller fängelsestraff då individen förskingrat stora summor pengar. Den andra formen av makt är disciplinering, som även den innehåller någon form av bestraffning. Ett exempel på bestraffning till följd av disciplinering kan vara förlust av förmån.

### ***2.2.1 Disciplinära tekniker***

Inom den disciplinära formen av makt förekommer olika tekniker för styrning vilka benämns som normalisering, övervakning och bestraffning (Foucault, 1975). Den *normaliserande tekniken* strävar efter att försöka få alla individer att inrätta sig enligt den norm som finns i den specifika situationen. Detta kräver individualisering, det vill säga att individerna bemöts och disciplineras på skilda sätt. I och med detta uppstår en normaliseringsprocess. Målet med denna normaliseringsprocess är att varje individ ska anpassas till normen, hur anpassningen går till sker utifrån de förutsättningar individen besitter (Foucault, 1975). Exempelvis en arbetslös person som inte vill söka arbete följer inte normen som finns i samhället. Att arbeta för att försörja sig, och sin familj, är den norm samhället strävar efter. Normaliseringsprocessen i denna situation innebär att personen måste vara inskriven på arbetsförmedlingen och aktivt söka arbete. Barnen i förskolan normaliseras genom de tillsägelser och påminnelser de får i olika situationer. Att bli påmind om att sitta stilla vid matbordet eller sluta gunga på stolen, är en form av normaliseringsprocess. Att disciplinera genom normalisering sker för att öka produktiviteten i samhället (Foucault, 1975). Bland annat kan människor som tar ansvar för sitt arbete och utför det på ett önskvärt sätt, öka produktiviteten. En ökning kan inte ske om de som arbetar inte visar ansvarstagande eller om människor inte alls bryr sig om att arbeta. Även på förskolan kan produktiviteten ökas genom normalisering. Det här kan ske då pedagogerna ber barnen att sitta tysta och stilla vid samlingen. Pedagogernas önskan kan vara att alla ska kunna ta del av den kunskap som finns i gruppen vid samlingarna. För att det här ska kunna vara möjligt anser pedagogerna att barnen ska sitta tysta och stilla. Genom pedagogernas närvaro vid samlingarna sker en form av övervakning av barnen, vilket kan bidra till att barnen är tysta och stilla.

*Övervakning*, eller *panoptism*, är en annan disciplinerande teknik. Enligt Foucault (1975) är panoptism en form av övervakningsteknik, där begreppet härstammar från Panopticon<sup>1</sup>. Övervakningen bygger på att individen gör det rätta utifrån att möjligheten finns att den kan kontrolleras av någon, vilket till exempel kan vara samhället, en chef, föräldrarna eller en kamrat. Panoptism förekommer i affären då självscanningen<sup>2</sup> används. Personen som handlar vet inte om den kommer att få en kontroll vid betalningen, där summan som finns i scannern ska stämma med varorna som finns i kassarna. Därmed väljer majoriteten att registrera samtliga varor. I förskolan sker panoptismen, övervakningen av barnen, bland annat då barnen själva leker i ett rum. De vet att pedagogerna kan komma för att kontrollera vad de gör, vilket kan ge till följd att barnen följer de regler som gäller för att på egen hand få vistas i rummet.

En följd av de disciplinära teknikerna normalisering och övervakning kan vara *bestraffning* (Foucault, 1982). En person, som får en tillsägelse eftersom dess beteende avviker från normen, kommer att bestraffas om tillsägelsen inte följs. Till exempel, om en föreläsare ber studenterna att vänta med frågor till efter föreläsningen och en student konsekvent avbryter föreläsaren, och trots upprepade förmaningar om att vänta med frågorna fortsätter att avbryta, kan bestraffningen bli att studenten ombeds att lämna salen. Vid övervakning, då någon blir påkommen med att göra något olämpligt, kan bestraffningen ses som en konsekvens av handlandet. Det kan till exempel handla om några barn som sitter och ritar. Barnen blir påkomna av pedagogen, som går förbi att de målar på sig själva, istället för på papperna. Bestraffningen/konsekvensen blir att barnen inte får ha tuschpennorna längre. Att pedagogerna inte vill att barnen ska ha kvar tuschpennorna längre, kan bero på att pedagogerna ser till barnens bästa och inte vill att de ska rita på sig själva, på grund av att det kanske kan orsaka skada hos barnen.

### **2.2.2 Pastoral makt**

Den pastorala makten har för avsikt att, utifrån sitt eget tycke, göra det bästa för individerna (Foucault, 1982). Ett förtroendeingivande bemötande från en person, som vill en annan person

---

<sup>1</sup> Panopticon – det allseende ögat. Ett fängelse designat i teorin av Jeremy Bentham i slutet på 1700-talet. Idén byggde på att fängelset var en cirkelformad byggnad där varje cell var som en tårtbit. I mitten av cirkeln fanns ett torn där övervakningen skedde ifrån. Genom att rikta ett skarpt ljus mot varje cell kunde de intagna tydligt göras synliga, samtidigt som den intagna inte kunde se vad som skedde utanför cellen. På så sätt gjordes egentligen övervakaren överflödig då de intagna aldrig visste om de var övervakade eller inte.

<sup>2</sup> Självscanning är då personen själv registrerar sina varor med en scanner/avläsare i butiken.

väl, kan exempelvis bidra till att den andra personen öppnar sig och berättar om sina tankar och funderingar. Den som får höra en annan persons tankar, får på så sätt tillgång till information om den här personen. Informationen kan vara svagheter, som den här personen besitter, vilket kan bli en tillgång för den som får höra det. Men syftet är inte att få tillgång till den andres svagheter. Det är inte ens säkert att den förtroendeingivande personen reflekterar över att det är en form av makt, som den får i detta läge. Syftet är, att med den här informationen i all välvilja kunna öka välbefinnandet hos den andra individen.

Börjesson (2009) beskriver en far som vill hindra sin son från att begå självmord. Genom att försöka hindra sonen från att hoppa ut för ett stup, utövas en pastoral makt. Den makt som pappan utövar, är för sin sons bästa (enligt pappan). Syftet är inte att få makten över honom, det vill säga att kunna bestämma över honom (Börjesson, 2009). Ett annat exempel är när pedagogen deltar i barnens lekar och erbjuder dem sin hjälp. Genom att bli uppskattad av barnen och vara delaktig i barnens aktiviteter utövas en pastoral makt av pedagogen. En uppskattad och omtyckt pedagog får kanske i förlängningen lättare sympatier från barnen då den ber barnen om något (Permer & Permer, 2002). På vilket sätt pedagogen deltar och hur det här påverkar barnens aktiviteter, kan till exempel bero på vilken barnsyn pedagogerna har.

### **2.3 Barnsyn**

Beroende på barnsyn, det vill säga hur barnet uppfattas som en utvecklande varelse, i nuet och i framtiden, kan det här speglas i hur barnet bemöts i olika situationer. Hur barnet uppfattas av vuxna har förändrats. Dagens barnsyn skiljer sig från hur de vuxna såg på barnen i början av 1900-talet. Även de som tillhör 40-talisternas generation ser kanske annorlunda på barn än vad dagens föräldrar gör. Men det är inte bara tidens gång som gör att synen på barn har förändrats. Även olika kulturella och sociala faktorer kan påverka vilken uppfattning om barn som existerar för tillfället och på just den platsen (Askland & Sataøen, 2003). Ett barn som är frågvist och nyfiket kan i en kultur beskrivas som ett önskvärt barn, medan i en annan kultur ses samma barn som ouppfostrat och för ifrågasättande.

I slutet av 1800-talet och början av förra århundradet var det Barnträdgårdarna<sup>3</sup> och dess pedagogik, som speglade den barnsyn som då existerade. Barnet uppfattades som oskyldigt och uppfattningen var att det var samhällets fel att det goda, som barnet föddes med, förändrades och blev till det sämre (Dahlberg, Moss & Pence 2002). Barnet skulle formas till att av egen vilja eftersträva det goda, sanna och sköna. Vägen dit skulle inte vara genom hot och straff utan de vuxna, lärarna, skulle i stället föregå som goda förebilder, vilka barnen kunde identifiera sig med (Hultqvist, 1990). Om ett barn gjort något icke önskvärt skulle läraren inte bestraffa barnet. Istället skulle läraren koppla det här icke önskvärda beteende till något som den själv gjort i sin ungdom, vilket kunde få till följd att barnet identifierade sig med läraren. Barnet skulle sedan bli medvetet om att läraren sedan dess, förändrat sig till det bättre. Förhoppningen var att barnet istället skulle ta efter det goda uppförandet (Hultqvist, 1990).

Grunden till den barnsyn, som i dag finns i förskolorna, kan ha sitt ursprung i den här bilden av barnet, barnet som ett oskyldigt väsen (Hultqvist, 1990). Ett sådant sätt att se på barnet kan leda till att de vuxna har en önskan om att kunna skydda barnet från den onda och omoraliska omgivningen. Genom att konstruera en miljö där barnet får tillfällen till att fritt få leka och skapa, kan trygghet och en form av isolering från det icke önskvärda erbjudas (Dahlberg, Moss & Pence, 2002).

Ett annat sätt att se på barnet är att betrakta barnet som natur (Dahlberg, Moss & Pence, 2002). Barnet ses här som en individ som utvecklas efter de biologiska förutsättningar som det föds med. De tidigare stegen i utvecklingen följs av nya och är beroende av varandra. Uppfattningen är också att alla barn följer samma utvecklingsgång (Dahlberg, Moss & Pence, 2002). Den pedagogik som bedrevs i mitten på 1900-talet stämmer överens med det synsätt som betraktar barnet som natur. I Barnstugeutredningen<sup>4</sup> från slutet av 60-talet går det att uppmärksamma Piagets och Homburger Erikssons tankar om de stadier barnet följer i sin utveckling (Hultqvist, 1990).

---

<sup>3</sup> Friedrich Fröbel och den pedagogik han förespråkade var grunden i den barnverksamhet som kallades Barnträdgårdar. Frøbels tankar grundade sig i att barnet skulle ses som en planta. Den här plantan skulle vårdas och ombesörjas för att få de bästa förutsättningarna för att kunna utveckla sina anlag (Hägglund, 1989).

<sup>4</sup> Barnstugeutredningen är en statligt tillsatt utredning där den pedagogiska verksamhetens övergripande mål och delmål beskrevs. Den ledde till förskolelagen vilket gav rätt till allmän förskola från 6 års ålder (barnstugeutredningen. <http://www.ne.se/lang/barnstugeutredningen>, Nationalencyklopedin, hämtad 2010-12-06).

...där ena stadiet är föregångare och förutsättning för att senare stadium. Stadierna bör dock ses som en stegvis utveckling, enligt ett mönster som i stora drag finns förutbestämt i den mänskliga organismen. (Hultqvist, 1989, s. 256)

Synen på barnet och barnets utveckling kopplas här enbart till den biologiska faktorn, inte till hur andra faktorer kan komma att påverka barnets utveckling, så som exempelvis den sociala kontexten (Dahlberg, Moss & Pence, 2002).

Den barnsyn som idag är representerad på förskolorna via styrdokument lägger desto större vikt vid den sociala omgivningen. Det är ett kompetent barn som framställs. Ett barn, som av egen vilja vill samarbeta och utvecklas med andra barn och vuxna (Thulin, 2006). Det kompetenta barnet väntar inte på att andra ska tala om för det vad det ska lära sig utan är själv aktiv i sitt sökande efter kunskap (Dahlberg, Moss & Pence, 2002). Det är i detta sökande, som omgivningen är en viktig faktor, då det är tillsammans med andra individer barnet skapar mening och förståelse med sin omvärld (Dahlberg, Moss & Pence, 2002). Med en barnsyn som säger att det är det kompetenta barnet som existerar, finns det paralleller med Vygotskijs tankar om lärande. Det är tillsammans med andra mer kompetenta barn och vuxna, som barnet har störst möjligheter att utvecklas (Bråten, 1998). Barnet är på så sätt en medkonstruktör av sitt lärande (Dahlberg, Moss & Pence, 2002). ”Det lilla barnet framträder redan från början av sitt liv som en medkonstruktör av kunskap, av kultur och av egen identitet.” (Dahlberg, Moss & Pence, 2002, s. 77). Den bild av barnet som här framträder är att barnet inte bara finns i utkanten av samhället. Förhoppningen är att barnet blir lika aktivt och delaktigt i det meningsskapande som hela tiden pågår, som de vuxna redan är (Dahlberg, Moss & Pence, 2002). Barnens meningsskapande för det samhälle de är delaktiga i, kan bland annat ske genom leken. Exempelvis kan en lek, där barnen leker att de handlar och betalar till kamraten, vara ett sätt för barnen att förstå vad som sker då föräldrarna går till affären och handlar.

## **2.4 Lek**

Att hitta en definition på begreppet lek, som gäller för all lek kan vara vanskligt. Det finns flera olika definitioner på begreppet lek. Det kan bero på vilken teoretisk utgångspunkt personen har som definierar ordet (Sandberg, 2002). Leken benämns som ett verktyg barnen använder för att lära. Leken, verktyget, kan även användas i problemlösningssituationer och för att förbereda sig inför vuxenlivet (Sandberg, 2002). Ett annat liknande sätt att se på lek, är

att jämställa leken med lärande. När barn leker lär de och när barn lär leker de (Pramling Samuelsson & Mauritzson, 1997; Pramling Samuelsson & Sheridan, 1999).

#### **2.4.1 Lekteorier**

Att intressera sig för och uppmärksamma barns lek är inte något nytt fenomen. Förskoleverksamhetens tankar om lek kan sägas ha sina rötter ett par hundra år tillbaka i tiden (Hägglund, 1989). Tankarna grundar sig i *fröbelpedagogiken*, vars namn kommer från Friedrich Fröbel, en tysk pedagog. I fröbelpedagogiken är leken det sätt, som är naturligt för barnen att uttrycka sig på. De vuxna bör inte blanda sig i barnens lek utan låta barnen ha sin lek i fred. Det här för att den fria leken, utan någon vuxens inblandning, ger de bästa förutsättningarna för en god lek (Lindqvist, 1995). I de situationer, som kretsar kring fri lek ute på dagens förskolor, kan det resoneras som att barnen inte ska störas utav vuxna eftersom *de leker så fint*.

Erikson och Piaget tankar om barns lek skiljer sig från Frøbels tankar om barns lek. Både Erikson och Piaget delar in barnens utveckling i olika stadier, där även leken utvecklas i de skilda stadierna (Hägglund, 1989). Enligt *Eriksons lekteori*, beroende på vilket stadium barnet befinner sig på, leker barnen olika. Barnen använder även leken till att förhålla sig till sin omvärld och för att bearbeta sina problem. Genom de här faktorerna kan barnet utvecklas och ny kunskap kan befastas (Knutsdotter Olofsson, 1987). Erikson gjorde även studier där han uppmärksammade skillnader i leken beroende på kön. När flickorna lekte var aktiviteterna lugna. Miljön och handlingen var kopplade till hemmet och vardagen. Pojkars lek var rörligare och bestod till stor del av aktiviteter som kunde kopplas till olika händelser utomhus så som indianer och bilolyckor (Hägglund, 1989).

Även i *Piagets lekteori* betonas barnets användande av leken för att kunna förhålla sig till omvärlden (Lillemyr, 2002). Barnet gör det här genom de begrepp som ofta förknippas med Piaget, nämligen med assimilation och ackommodation, det vill säga adaptationsprocessen. När barnet leker sker en assimilation. Det betyder att när barnet leker så provas olika sätt att förhålla sig till de händelserna som uppkommer i leken. Det är barnets tidigare erfarenheter som händelserna eller situationerna anpassas till. När barnet imiterar, härmar, i leken ackommoderar det. Här formar barnet sig själv efter de nya händelser som det upplever och ny kunskap erövrar (Lillemyr, 2002). I de olika stadier, som Piaget delar in barnets utveckling



i, utvecklas även barnets lek på olika sätt (Hägglund, 1989). De olika formerna av lek, det vill säga övningslek, symbollek, vilket även innefattar rolleken, och slutligen regelleken, är alla beroende av varandra. Ur den ena formen av lek föds den andra och så vidare (Hägglund, 1989).

Ett annat sätt att se på leken är genom *Vygotskijs kulturhistoriska perspektiv*, där den vuxne är en förebild för barnen och en medskapare till leken. Genom det här blir leken en socialiserande process tillsammans med barnen. I den socialiserande processen kan barnets närmsta utvecklingszon<sup>5</sup> utmanas av den vuxne (Bråten, 1998). Exempelvis vid en lek där barnen och en pedagog bygger med klossar, benämner pedagogen ofta olika matematiska begrepp som barnen inte har full förståelse för. På det här sättet blir en utveckling i lärandet möjlig för barnet.

#### **2.4.2 Definition av fri lek**

I kommande studie används begreppet fri lek. Med begreppet avses den lek som pedagogerna avsätter tid till, men inte sätter upp ett specifikt mål och syfte för. När begreppet fri lek används kan det tolkas som att leken är fri i alla avseende, att ingen påverkan av pedagogerna finns i hur leken kan komma att te sig. Tidigare forskning har dock påvisat att den fria leken aldrig är helt fri från styrning (Tullgren, 2004). Genom att forma miljön på ett visst sätt, hur sammansättningen av barngrupperna ser ut och hur pedagogerna värderar de olika lekarna, så styr pedagogerna även den fria leken (Tullgren, 2004).

### **2.5 Tidigare forskning**

I en studie av Lindqvist (1995), vars avsikt var att undersöka hur en skapande lekpedagogik går att utveckla genom drama och litteratur, framkom det att den fria leken är påverkad av pedagogerna. Genom de lekmiljöer pedagogerna skapade på förskolan, formades barnens lekar. De signaler barnen fick av miljön gjorde att de lekte lekar som utgick från det material som fanns tillhanda.

---

<sup>5</sup> Lev Semenovich Vygotskij (1896-1934) var en rysk professor i psykologi som även forskade på detta ämne. Ett begrepp som förknippas med Vygotskij är zone of proximal development (ZPD), den närmsta utvecklingszonen. Det är den kunskap som är precis utanför den kunskapsnivå barnet har för tillfället, vilken barnet kan nå tillsammans med andra som har mer kompetens inom det aktuella ämnet.

Tullgren (2004) har i sin avhandling studerat pedagogers styrning av den fria leken. I studien framkom att vissa lekar var mer önskvärda än andra, exempelvis kan familjelekar vara att föredra framför lekar som innehåller obehagliga eller olagliga inslag. Barnens lekar styrdes mot det beteende som är eftertraktat av samhället. Utan styrningen hade barnen inte erbjudits några möjligheter att fungera önskvärt i det samhälle de möter.

I Markströms (2005) studie har det bland annat framkommit att förskolan, dess personal, föräldrar och barn skapar en verksamhet som strävar efter att barnen skall fungera i den kontext de för tillfället befinner sig i. Barnen förväntas bland annat vara självständiga men denna självständighet ska motsvara de förväntningar deras omgivning har på dem. Förskoleverksamheten blir en normaliserande verksamhet genom att barnen förväntas följa de normer förskolan anser önskvärda.

Den fostran som sker i förskolan genom olika kommunikationshandlingar undersökte Emilsson (2008) i en studie. Hur barnen formas för framtiden av de olika maktstrukturer som finns i verksamheten, visar sig i den kommunikation som till vardags finns mellan pedagoger och barn. Under studiens gång upptäckte hon att även då barnen uppmanades att göra fria val fanns det en styrning från pedagogerna i vilka val som skulle göras av barnen. De normer och värden, som pedagogerna i sin kommunikation gav uttryck för, ger en bild av att det barn som anses önskvärt i förskolan är ett barn som är omvårdande, demokratiskt och disciplinerat.

## **3 Metod**

I det här kapitlet kommer val av metoder, genomförandet av studien, etiska dilemman, materialgenomgång och diskussion av valda metoder att presenteras.

### **3.1 Metodval**

Undersökningen kommer att genomföras i två olika steg. Videoobservationer av barnens fria lek inomhus kommer att vara steg ett, som sedan följs upp av en intervju där pedagogerna får se sekvenser av videoobservationerna och kommentera dem. Den här metoden kallas stimulated recall. Det är inte en statisk metod utan kan förändras utifrån vad studien avser att undersöka (Haglund, 2003).

#### **3.1.1 Stimulated recall**

För att genomföra studien har vi använt oss av en kvalitativ metod då det var pedagogernas uppfattningar som undersöktes. Det är även en ostrukturerad metod då det inte finns färdiga frågor att utgå ifrån under intervjun. Hade studiens syfte varit att undersöka hur många pedagoger som är medvetna om att de styr i den fria leken, hade en kvantitativ metod som till exempel enkätundersökning kunnat genomföras (Denscombe, 2009; Patel & Davidsson, 2003). Metoden vi valde var stimulated recall, en metod där vi först genomförde videoobservationer av den fria leken. Videoobservationerna klipptes sedan ihop till en film, som pedagogerna fick se och kommentera under följande intervjuer. Med en metod som stimulated recall blir pedagogerna påmind om de situationer de ombeds att reflektera över, då de under efterkommande intervjuer får tillfälle att se och kommentera olika sekvenser av videoobservationerna (Haglund, 2003).

### **3.2 Genomförande**

Det här kapitlet kommer att handla om hur studien har genomförts, det vill säga vilka urval som gjorts och hur metoden stimulated recall utförts.

#### **3.2.1 Undersökningens urval**

Urvalet har skett i olika steg, ett flerstegsurval, där varje val bygger vidare på det föregående urvalet (Denscombe, 2004). Första steget var att bestämma vilken yrkeskategori inom den pedagogiska verksamheten som skulle studeras. Den yrkeskategori vi kommer att tillhöra är förskollärare, vilket gjorde att det var förskollärarnas uppfattningar och inte barnskötarnas eller lärarnas uppfattningar som vi ville studera. Eftersom förskollärare kan vara verksamma

både i skolan och i förskolan, togs beslutet att rikta undersökningen mot förskolans verksamhet. Det här för att, enligt våra erfarenheter, är det i förskolan som den fria leken ges mest utrymme. Valet av förskola gjordes utifrån att en av oss skribenter, sedan tidigare, kände till förskolan och dess personal. Eftersom pedagogerna tillsammans med oss skulle titta på filmsekvenser där de själva, eller arbetskamrater medverkade, kunde det här upplevas som en obekväm situation av pedagogerna. De kanske kunde känna sig bekvämare om de hade tidigare kännedom om oss. Den aktuella förskolan valdes även eftersom den har en allmän förskoleprofil, de har inte någon uttalad profil de arbetar efter. De två avdelningarna, där undersökningen genomfördes, valdes på grund av att det sammanlagt finns sex förskollärare, tre på varje avdelning, att tillgå till intervjuerna. Det här gav en större möjlighet att få fler uppfattningar om den styrning som sker i den leken på förskolan än om vi bara hade valt en avdelning. Båda avdelningarna är syskonavdelningar med ca 20 barn i åldrarna 3-5 år på varje.

I studien kommer vi att namnge förskollärarna med namn i alfabetisk ordning, i den ordning intervjuerna sker.

### ***3.2.2 Genomförande av undersökning***

Studien genomfördes på två syskonavdelningar på en förskola i en mindre ort i södra Sverige. På varje avdelning finns tre kvinnliga förskollärare. Innan studien påbörjades kontaktade vi förskoleavdelningarna där studien genomfördes och förskollärarna tillfrågades om de ville delta i studien. Därefter lämnades en blankett (bilaga 1) ut till föräldrarna och barnen med information om studien och för att få medgivande från föräldrarna för videofilmning av barnens fria lek på förskolan. Den ena av oss skribenter höll kontakten med förskoleavdelningen för att vi skulle kunna veta hur många av föräldrarna som tillät att barnen filmades. Om det var för många föräldrar som inte ville att deras barn skulle delta i videoobservationerna, hade vi varit tvungna att överväga att ta kontakt med en annan förskola, då det hade varit svårt att filma den fria leken utan att få med de barn som ej fick videofilmas.

Vi bestämde gemensamt, med förskollärarna på den avdelning där videoobservationen skulle genomföras, vid vilka tillfällen videoobservationerna kunde genomföras. Två förmiddagar bokades då det var fri lek inomhus som var planerat. Vid första videoobservationstillfället var vi båda två närvarande och en av oss skribenter filmade den fria leken. Kameran hölls i

handen för att kunna stängas av, alternativt vridas bort om något barn, vars föräldrar inte hade lämnat sin lapp om tillstånd att få filmas eller hade nekat, kom in i leken. Den fria leken filmades på de ställen där den tilldrog sig. Det här innebar att den av oss som skötte kameran fick förflytta sig runt i lokalerna för att filma. Vid observationstillfälle nummer två var endast en av oss skribenter som närvarade, då vi ansåg att det hade stört barnen vid det första tillfället att en av oss skribenter fanns där som en extra vuxen. Efter andra observationstillfället träffades vi och gick igenom vårt observationsmaterial utifrån de begrepp vi definierat som viktiga för studien. Där efter bestämde vi vilka sekvenser ur observationsmaterialet, som vi ville visa vid intervjutillfällena. Den första sekvensen vi valde innehöll en lek med nappflaskor, nästa klipp var en glasslek, tredje sekvensen handlade om dans och det sista klippet var en gymnastikleik. De här sekvenserna klipptes ihop och brändes på en dvd. De fyra sekvenserna är olika långa och det sammanlagda materialet blev åtta minuter. Vi ansåg att det här var ett lagom långt material att titta på och kommentera för pedagogerna.

Intervjuerna genomfördes sedan vid tre olika tillfällen. Pedagogerna informerades om hur intervjun skulle gå till och att de kunde avbryta intervjun om de ville. Vid det första tillfället fick en pedagog som arbetade på den avdelning vi filmat på, titta på filmen och kommentera den. Innan pedagogen började titta på filmen beskrev vi skribenter hur intervjun skulle gå till. Hon skulle få titta på filmen och inga frågor skulle ställas av oss skribenter under tiden filmen visades. Pedagogen skulle fritt få kommentera det hon såg i filmen. Under intervjuens gång spelades det som sades in på band. Då hon tyckte det var svårt att kommentera valde hon att först titta på filmen en gång och endast någon spontan kommentar undslapp henne under filmens gång. Andra gången hon såg filmen hade hon mer att kommentera. Dagen efter intervjuades de två andra förskollärarna på samma avdelning, en och en. De valde att göra på samma sätt, titta en gång och kommentera mest under andra gången de tittade på materialet. Vid tredje intervjutillfället, som skedde på förskoleavdelningen bredvid, intervjuade en av oss skribenter pedagogerna själv, den som var känd av pedagogerna sedan tidigare. Vi hade sett det som en nackdel att vara närvarande båda två då intervjupersonerna verkade bli nervösa. Även vid det här tillfället intervjuades pedagogerna en och en. Alla fem intervjupersonerna valde att se filmen två gånger. Endast en pedagog valde att stanna filmen och kommentera medan materialet var pausat. Den sjätte pedagogen var frånvarande och kunde inte delta i intervjuerna.

### **3.3 Etik**

Innan vi påbörjade studien, lämnades en blankett (bilaga 1) ut till barnens föräldrar där information om undersökningen presenterades. Det fanns barn på avdelningen som inte fick vara med på filmen. För att kunna styra så att de här barnen inte kom med i videoobservationerna, höll en av oss skribenter i kameran så att den kunde riktas om eller stängas av om något av de här barnen kom med i leken. Den information, som gavs till pedagogerna, barnens föräldrar och barnen på avdelningen, var utformad så att den skulle påverka resultatet så lite som möjligt. Här fanns ett etiskt dilemma då informationen inte fick undanhålla något som kunde kränka individen, men ej heller fick vara så tydlig att resultatet i fråga kunde bli påverkat i för hög grad. Materialet undersökningen genererade kommer endast att finnas tillgängligt för forskningsgruppen, vilket föräldrar och pedagoger blev informerade om. De deltagande hade alltid möjlighet att välja att avstå från studien (Denscombe, 2004).

### **3.4 Bearbetning och analys**

Bearbetningen av materialet har genomförts gemensamt. Vi har tittat på videofilmerna och utifrån de begrepp vi definierat som viktiga för studien, bestämt vilka delar av filmen som skulle visas i intervjun, för att kunna undersöka om pedagogerna var medvetna eller omedvetna om styrningen av leken. De begrepp vi använde oss av vid genomgången av filmerna var framför allt normaliserande teknik och panoptism, eftersom materialet bland annat innehöll de här begreppen. Efter intervjuerna med pedagogerna, namngav vi de fem pedagogerna, med fingerade namn, Alicia, Bibbi, Carola, Desiré och Ewa. Alicia, Bibbi och Carola arbetar på samma avdelning och de andra två arbetar på avdelningen bredvid. Namnen fick de för att vi skulle kunna använda dem i resultatet utan att avslöja deras identitet. För att inte avslöja identiteterna på pedagogerna som deltog i filmerna har de andra namn när de benämns i filmmaterialet, pedagogerna heter i filmmaterialet Lisa och Lena. De inspelade intervjuerna lyssnades på flera gånger och sedan skrevs nyckelkommentarer ner så att vi skulle kunna kategorisera svaren. De kategorier vi fann var pedagogers aktiva medverkan som normalisering, pedagogers tips som normalisering och lekmaterial och miljö som normalisering. Utifrån de här kategorierna har materialet sedan analyserats genom att se vilka kommentarer som föll under vilken kategori. Resultatet har sedan bearbetats i analysen.

### **3.5 Metodkritik**

Att välja stimulated recall som metod innebär att flera olika metoder ska användas för att kunna undersöka det studien avser. För att kunna fånga den fria leken i barngruppen fick vi avsätta tid till videoobservationer på två olika dagar. Intervjuerna genomfördes på tre skilda dagar vilket kan ha påverkat resultatet då pedagogerna hade möjligheter att prata med varandra mellan intervjutillfällena. Dock är det inget som vi skribenter har upptäckt har hänt och skulle det här ha inträffat är det inget vi kan se som har påverkat studien. Stimulated recall blev i vårt fall en tidskrävande metod, då flera dagar gick åt till den empiriska undersökningen i och med att det finns många olika moment i metoden.

Stimulated recall var för oss en ny metod att använda för insamling av det empiriska materialet. Det var det inga stora problem att genomföra videoobservationerna. Dock upplevde vi intervjumomentet som svårt då vi inte kunde berätta för pedagogerna vad studien avsåg att undersöka, utan att påverka resultatet. Även pedagogerna upplevde intervjumomentet som svårt då de inte visste vad som frågades efter när de såg på filmen. Då intervjuerna påbörjades upplevdes alla pedagogerna som obekväma med situationen. Det här trots att de hade en tidigare kännedom om en av oss skribenter, vilket vi trodde skulle ha underlättat för dem. Vi upplevde även att pedagogerna hade svårt att kommentera sitt eget deltagande i filmen. De pedagoger som inte arbetade på avdelningen där videoobservationerna var gjorda, hade ett annat sätt att förhålla sig till filmsekvenserna, då de ej hade samma kännedom om barngruppen eller miljön som de pedagoger som arbetade på avdelningen.

När pedagogerna ansåg sig ha kommenterat filmmaterialet färdigt, stängde vi av diktafonen och informerade dem om studiens syfte. Tyvärr gjorde det här att de nya tankar som pedagogerna uttryckte efter det att de fått informationen inte spelades in. Här kunde även fältanteckningar förts eller inspelningen av samtalet fortsatt. Dock valde vi att inte göra det här, då det hade blivit ett påverkat resultat som inte hade fyllt studiens syfte.

## 4 Resultat och analys

Syftet var att studera den styrning som sker i den fria leken på förskolan. Hur pedagogerna styr barnen i den fria leken och vilken medvetenhet pedagogerna har om den styrning de utövar i den fria leken kommer att lyftas i resultat och analys.

### 4.1 Pedagogers aktiva medverkan som normalisering

I en filmsekvens där ett kalas pågår, är det en pedagog som anser att det är dags för henne att ta sig ur leken efter som klockan har blivit mycket. Hon låtsas då att hon får ett telefonsamtal från tandläkaren.

Hon har missat tandläkartiden och måste skynda sig dit. Direkt när pedagogen, Lisa, har avslutat samtalet säger den andra pedagogen, Lena, – Att jag får nog köra dig, det är jag som har bilen. Lena berättar för barnen att hon måste skjutsa Lisa till tandläkaren för att det är hon som har bilen. Hon förklarar att de måste skynda sig och reser sig från bordet. Även Lisa reser på sig och de tackar för kalaset...Anna och Alma fortsätter att leka med matleksakerna, var för sig, och pratar med sig själva i leken. (Filmsekvens)

Pedagogerna avbryter sin medverkan i leken på ett sätt som ger barnen möjlighet att fortsätta sin lek även utan deras medverkan. Dock avbryts själva kalasleken och de två barnen övergår till att leka bredvid varandra, istället för med varandra, när pedagogerna lämnat leken.

Under intervjuerna lyfter Alicia, Bibbi, Desiré och Ewa alla det sätt pedagogerna använder för att dra sig ur leken, så att barnens lek skall kunna fortgå utan att störas. Bibbi uttrycker det såhär i intervjun:

”Det är ju ett jättebra sätt att avsluta utan att barnen, alltså, behöver känna de som att man inte har tid att vara där längre.” (Bibbi)

Hur barnens lek ter sig när personalen är med, skiljer sig från när de inte är delaktiga längre, anser Ewa, Alicia och Carola under intervjuerna. Vidare menar Alicia att när pedagogerna går ur leken för att åka till tandläkaren, upphör samleken mellan barnen och det blir en bredvidlek istället. Ewa säger under intervjun:

”O så ser man här när personalen har lämnat rummet då återgår dom till sin egen, sina egna lekar, bredvidlekarna här då när dom inte kan samspela med personalen.” (Ewa)



Senare i samma filmsekvens när pedagogerna håller på att lämna kalaset för att åka till tandläkaren vill en av pedagogerna ta i hand för att tacka.

Lena ska tacka genom att ta Anna i handen och Anna räcker fram vänster hand. Lena sänker rösten och säger – Andra handen...(inte hörbart)...höger. Anna räcker fram andra handen. Pedagogerna tackar alla barnen, Lena tar Alma i hand (höger). (Filmsekvens)

Följden av pedagogens tillrättavisning blir att barnet byter hand när pedagogerna tackar för kalaset. Dock är det här inget som pedagogerna kommenterar under intervjuerna.

### *Analys*

Respekt och bemötande övas i leken när pedagogerna agerar föredömen då de drar sig ur leken på ett respektfullt sätt. Hur pedagogerna deltar och bemöter barnen i leken kan bero på hur de ser på barnen och deras lek. Genom att leka sig ur leken, då den ena pedagogen låtsas få ett telefonsamtal, bemöts barnens lek med respekt. Pedagogernas val att gå och göra något annat behöver inte påverka barnen så att de måste avsluta sin lek. När Bibbi kommenterar filmsekvensen med att det här är ett bra sätt att avsluta leken, utan att barnen behöver känna att pedagogerna inte har tid att vara där längre, kan det här tolkas som att pedagogerna har respekt för barnens lekar. Leken kan fortgå trots att pedagogen inte har tid att vara med längre. Barnens lek och det meningsskapande som sker för barnen i leken anses kanske som lika viktigt, som de uppgifter som pedagogerna har utanför leken och därför önskar pedagogerna att barnens lek ska kunna fortsätta. Att visa barnen respekt i leksituationer kan göra att barnen erbjuds möjligheter att förstå hur de bör agera gentemot andra.

Bland annat Alicia och Ewa menar att leken ändrar karaktär och blir en bredvidlek istället för en lek med samspel när pedagogerna lämnar den. Deras åsikter kan betyda att barnen i vissa situationer kan behöva stöd av pedagogerna för att kunna samspela med varandra. Genom pedagogernas stöttning blir även barnen uppmärksammade på hur de bör agera gentemot varandra. När pedagogerna lämnar leken och barnen övergår till att leka bredvid varandra, uteblir den normaliserande effekt pedagogerna har när de deltar i leken och kan påverka barnen i rätt riktning.

Pedagogernas agerande då de tillrättavisar barnen sker individuellt, utifrån varje barns agerande i situationen. På vilket sätt tillrättavisningen sker, kan spegla vilken kompetens

pedagogen anser barnet besitter. Genom att tillrättavisa det barn som sträcker fram vänster hand sker en normaliseringsprocess. Barnet blir uppmärksammat på vilken hand som är den rätta att hälsa med. Det här är inget som pedagogerna kommenterar under intervjuerna vilket kan tyda på att tillrättavisningar inte ses som en del i den fria leken av pedagogerna. Men likväl så styr det barnens handlingar med en normaliserande effekt, vare sig pedagogen har en aktiv roll i den fria leken eller har gått ur den roll den har haft i fria leken.

#### **4.2 Pedagogers tips som normalisering**

I filmsekvensen, där ett kalas pågår, sitter tre barn och två pedagoger runt ett bord och samtalar om den leksaksmat, bland annat leksaksglass, som finns på bordet.

- Är det hallon- eller jordgubbsglass, jag får smaka, säger Lena (den glass Lena har är rosa).
- Mmm, hallonglass, det älskar jag, fortsätter hon och undrar vad barnets glass smakar.
- Detta är bananglass, svarar Anna. Lena frågar Lisa vad hennes glass smakar och hon svarar,
- Min smakar choklad och vanilj (på filmen går det att se att glassen är brun och vit). Lena frågar vad Almas glass smakar och Alma svarar vanilj och något som inte går att höra på filmen. (Filmsekvens)

Pedagogerna samtalar om vilka smaker de olika glassarna har och kopplar ihop smaken med vilken färg de har på glassen. Anna svarar att hennes glass smakar banan, men det går inte att se vilken färg hennes glass har, det nämns inte heller i filmen.

När Alicia, under intervjun ser filmsekvensen, berättar hon att det är ett bra tillfälle att uppmärksamma barnen på likheter och olikheter. När Carola får se samma filmsekvens säger hon att det är typiskt för vuxna att styra in på samtal om maten de äter i leken.

”Man får tänka många gånger att man inte, försöka och inte ta över för barnen det är så lätt att man styr in dom på något.” (Carola)

Även Desiré kommenterar den här filmsekvensen. Hon säger att de vuxna är styrda av lekmateriallets utformning, då de benämner vad de äter och hur det smakar, vilket inte barnen är.

”Ibland är det bra med färdiga leksaker, men ibland är vi så styrda här på förskolan på något vis av att man har liksom det här som ser ut som glassar och köttbitar och så vidare.” (Desiré)

I en annan filmsekvens leker två barn med vällingflaskor, en med vitt innehåll och en med gult innehåll. Barnen går fram till en pedagog och visar flaskorna för henne.

Lena undrar om det är välling i det gula med. Alma säger att det är det och pedagogen säger – Gul välling, och undrar om hon får smaka. Lena låtsassmakar och säger att det smakar morotsjuice. Alma visar den andra flaskan (den med vitt innehåll) och säger – Detta är välling. – Ja det ser man, säger Lena. Barnen fortsätter att leka bäbisar. [...] Ett annat barn undrar om det är mjölk i flaskan. – Ja, svarar Anna och pekar sedan på flaskan med gult innehåll och säger – Och det är äppeljuice. (Filmsekvens)

Pedagogen benämner innehållet i flaskan efter hur innehållet ser ut. Vit vätska ska vara välling och gult innehåll ska inte vara välling utan det blir morotsjuice. Anna ändrar innehållet i sin flaska, den med gult innehåll, till äppeljuice senare i leken.

Ewa påpekar under intervjun att pedagogen är styrd av vilken färg drycken i vällingflaskan har, då pedagogen benämner vad hon ska smaka.

”Har dom ändrat sig, innan var det välling också den orange drickan fick dom lite tips av personalen att var det också välling som hade den färgen. Så nu har dom kommit på eget vad det kan va för nånting.” (Ewa)

En sak vi skribenter såg i en filmsekvens var, att då ett barn kom med en schampoflaska under en gymnastiklektion och benämnde den som parfym, rättade inte pedagogen barnet utan frågade bara om det brukade duscha när de hade haft gymnastik. Barnet blir inte tillrättaviserat av pedagogen utan får bara ett tips om vad flaskan kan användas till. Senare i filmen duschar det här barnet och ett annat barn.

I intervjun nämner Alicia att barnen vet vad lekmaterialen är avsett för, i det här fallet en schampoflaska, även om de inte använder rätt ord för det.

”Dom vet vad man har grejerna till [...]” (Alicia)

Ingen av pedagogerna kopplade ihop frågan, som pedagogen ställde till barnet om de duschade efter gymnastiken, med att de duschade senare i filmen.

### *Analys*

Den reflektion Alicia ger under intervjun när hon nämner att det är ett utmärkt tillfälle att arbeta med likheter och olikheter, kan tolkas som att det är bland annat genom leken, som barnens lärande kan stimuleras. Då pedagogen uppmärksammar barnen på glassarnas olika smaker i förhållande till vilken färg de har, sker en normalisering. Den smak som glassen ska ha, anser pedagogerna ska stämma överens med den färg som glassen har. Det är inte brun glass som smakar hallon, utan rosa glass, eftersom hallon har den färgen. Även vilken färg vätskan i flaskorna har, påverkar hur pedagogerna bemöter barnen. Desiré är medveten om att det finns en skillnad i hur materialet påverkar pedagogerna och barnen i leken. Det Desiré ger uttryck för kan betyda att pedagogerna inte använder sin fantasi lika mycket som barnen utan pedagogerna är styrda av hur materialet är utformat, vilket i sin tur påverkar hur tipsen utformas från pedagogerna. Dock säger Alicia att barnen vet vad de har sakerna till, vilket kan betyda att även barnen och inte bara pedagogerna blir påverkade av ett färdigt lekmaterial, men det här ser inte Alicia som något problem.

Vilka tips som ges till barnen, kan bero på hur barnen förhåller sig till materialet och vilken kompetens och förkunskap barnen har. Det här kan bidra till ett individuellt bemötande av barnen då de inte har samma förförståelse och därför behöver olika tips. Det individuella bemötandet av barnen i form av olika tips kan leda till en normalisering av barnen. I de lekar som nämns i resultatet, glassleken och i leken med nappflaskorna, ska både färg och smak höra ihop. Ewas kommentar kan tyda på att barnen använder tipsen som pedagogerna ger. Barnen ändrar sig gällande innehållet i flaskan då de nämner det nästa gång i leken. När barnen får tips i gymnastikleken, av pedagogen, om att flaskan används vid dusch efter gymnastiken blir det här tipset i den fria leken en form av pastoral makt som välvilligt vill barnens bästa, liksom i leken där färg och smak ska höra ihop. Det som pedagogerna ger tips om kan kanske stimulera barnets lärande för framtiden.

### **4.3 Lekmaterial och miljö som normalisering**

Under intervjuerna berättar Alicia, Bibbi och Carola att vällingflaskorna de två flickorna leker med är nya. Alicia berättar även att barnen själva fått vara med och välja vällingflaskorna då nya inköp av leksaker skulle göras.

”Det var dom här nya nappflaskorna som dom fick samma dag, då till dockorna. Till dockorna, men dom var mer intressant för eget bruk. Dom har längtat efter dom, dom var själva med och beställde dom vet jag när vi tittade i katalogen.” (Alicia)

I en filmsekvens lyder en pojke en tillsägelse om att inte dansa där kompisarna sitter och pysslar. Efter tillsägelsen dansar pojken tillbaka in i det rum där han kom ifrån.

”En dörr öppnas och en pojke kommer dansandes ut ur rummet. En pedagog säger till honom att ska du dansa får du dansa där inne. Pedagogens pekar mot det rum som pojken kom ifrån. Han dansar tillbaka från det rum han kom ifrån utan att säga något.” (Filmsekvens)

### *Analys*

Alicia berättar att barnen fick vara med och välja ur katalogen vad som skulle inhandlas. Det här tyder på att barnen får vara delaktiga i en del av de beslut som görs på avdelningen då nya inköp ska göras. Men då pedagogerna erbjöd barnen en katalog med ett visst utbud, begränsades det material som barnen fick välja mellan. Barnen har en medbestämmande rätt, men inom vissa ramar. De fick kanske välja mellan olika vällingflaskor och inte mellan vällingflaskor och pistoler. Det begränsade materialet pedagogerna erbjuder barnen, kan fungera normaliserande genom att det kanske är ett önskvärt material de får välja ibland.

Pedagogernas agerande då de tillrättavisar barnen sker individuellt, utifrån varje barns agerande i situationen. Så även när en pedagog ber ett barn att inte dansa där andra barn sitter och pysslar. Barnet blir uppmärksammat på att dansaktiviteter ska ske i ett rum där det inte stör andra. Genom pedagogens övervakning, panoptism, kan en normalisering ske. Den här normaliseringen syftar till att barnet ska förstå att olika aktiviteter förväntas genomföras på de ställen som de är avsedda för.

### **4.4 Slutsatser av resultat och analys**

Det resultat som har framkommit av den empiriska studien har varit att pedagogerna, när de fått reflektera över de olika filmsekvenserna, har varit medvetna om den styrning de utövar i den fria leken. Det finns även en medvetenhet hos pedagogerna om att materialet påverkar dem, vilket i sin tur medverkar till hur pedagogerna styr barnen i den fria leken. De sätt pedagogerna använder för att styra barnen i den fria leken är genom normalisering, vilket leder till ett individuellt bemötande av barnen i de olika situationerna. Pedagogernas individuella bemötande av barnen sker utifrån vilka tidigare erfarenheter och förutsättningar barnen besitter. Normaliseringen sker för att erbjuda barnen möjligheter till att kunna få

samma förståelse för olika fenomen, som deras omgivning har. Det här för att barnen ska kunna fungera i samhället.

## 5 Diskussion

Det resultat och analys som är en följd av den empiriska studien kommer här att diskuteras. Diskussionerna följer inte de olika rubriker och kategoriseringar som tidigare gjorts, då de olika faktorerna kan diskuteras ur olika perspektiv.

### **5.1 Pedagogers medvetenhet om styrning**

För att kunna skapa trygghet i en barngrupp i förskolan krävs det att det finnas ramar och regler, vilket innebär att någon form av styrning från pedagogerna måste finnas, även i den fria leken. Utan dessa ramar har inte barnen något att förhålla sig till, vilket kan skapa en osäkerhet hos individen som kan påverka barngruppen. Det här kan jämföras med ett samhälle utan struktur, med avsaknad av regler, som kan bli ett samhälle vilket kan te sig osäkert för både enskilda individer och för folket som grupp (Foucault, 1975). Ett resultat var att leken förändrades när pedagogerna inte deltog i den längre. En anledning till att leken ser annorlunda ut med deltagande pedagoger, kan vara att pedagogernas medverkan gör barnen uppmärksamma på de strukturer i leken, som kan vara en förutsättning för en väl fungerande samlek.

Den pedagogik som idag över lag råder ute i förskoleverksamheten anser att barn lär och utvecklas i samspel med andra barn och vuxna. Barnet anses även som kompetent att aktivt kunna söka kunskap och att ha en egen vilja att vidareutvecklas i sitt lärande (Dahlberg, Moss & Pence, 2002). När pedagogerna deltar i leken och ser lek, som ett utmärkt forum för samlärande, sker en styrning av leken från pedagogerna. Styrningen sker utifrån det innehåll pedagogerna riktar uppmärksamheten mot i den lek som pågår. Den medvetenhet som påvisas i resultatet är medvetenheten om den styrning som sker då de använder leken för att arbeta med begrepp men också mot att samma styrning kan påverka barnens lek i för hög grad. Här kan Vygotskijs tankar om den vuxne som förebild, som kan utmana barnet, ställas mot Frøbels tankar om att barnens lek skall vara orörd från vuxnas påverkan. I båda fallen kan barnen utveckla nya kunskaper genom lek, då lek och lärande kan jämföras (Pramling Samuelsson & Mauritzson, 1997; Pramling Samuelsson & Sheridan, 1999). Det som skiljer är hur barnen erbjuds de nya kunskaperna. Det vill säga en pedagog som erbjuder nya kunskaper genom lek, eller barn som inhämtar nya kunskaper genom den lek de själva bestämmer innehållet i. En pedagog som är medveten om hur styrningen kan påverka barnens lek, bör ha de här båda perspektiven i tankarna när de deltar i barnens fria lek.

Att påverka barnen i deras olika aktiviteter vilket också inkluderar den fria leken, är något som ständigt sker i den pedagogiska verksamheten (Tullgren, 2004). Genom ett litet förfluet ord eller med en oskyldig fråga från pedagogen, kan leken ta en ny vändning för barnen. Det kan vara tidigare erfarenheter som pedagogerna besitter som gör att de i all välmening kommenterar de saker barnen gör. Det här görs kanske för att barnens handlande i den fria leken inte överensstämmer med de erfarenheter pedagogerna har av fenomenet sedan tidigare. Styrningen kan uppfattas som en pastoral makt då pedagogerna vill barnets bästa genom att uppmärksamma dem på det som är rätt, som till exempel att färg och smak ska stämma överens (Foucault, 1975). Barnen erbjuds i och med det här en möjlighet att skapa en egen förståelse för hur olika fenomen kan höra ihop. I samspel med den vuxne ges barnet möjligheter att skapa sig nya erfarenheter som det kan använda sig av i andra situationer i samhället (Thulin, 2006).

Viljan som finns hos pedagogerna, samtidigt som en normaliseringsprocess sker, kan vara att utmana barnen i deras lärande och sökande efter ny kunskap, vilken kan ses som en del i Vygotskijs tankar om den närmsta utvecklingszonen (Bråten, 1998). Barnens lärande drivs framåt av en mer kompetent person samtidigt som en normalisering sker då barnen bemöts individuellt utifrån de kunskaper de besitter.

## ***5.2 Pedagogernas normalisering av barnen genom den fria leken***

Den normalisering som sker när barnen får små verbala tips, sker för att ge individen möjligheter att fungera i grupp och det samhälle den möter. Strävan är att samhället skall bestå av produktiva människor som tillför samhället resurser för att få ett så väl fungerande samhälle som möjligt (Foucault, 1975). I förskolans verksamhet underlättar det om barnen vet vad som förväntas av dem i de olika situationerna, bland annat att olika platser och rum är avsedda för olika saker. Till exempel att i ett rum dansar barnen och i ett annat är det målning som förväntas ske. Det här skapar en miljö som kan ha en normaliserande inverkan på barnen då de erbjuds möjligheter att skapa förståelse för hur samhället i stort fungerar. Ute i samhället förväntas barnen förstå vad som lämpar sig på de olika platserna. På ett bibliotek bör det vara tyst. Här är det inte lämpligt att skrika. På en arena däremot, där en fotbollsmatch pågår, där får man skrika.



Förskolan strävar efter att vara en verksamhet som ska utveckla barnen så de ska kunna fungera i det sammanhang de befinner sig i (Markström, 2005). Genom att bemöta barnen individuellt i de situationer som uppstår i den fria leken, får barnen förståelse för hur de ska agera och bete sig, vilket blir en normaliserande verksamhet. När barnen blir medvetna om de normer, värden och förhållningssätt som finns på förskolan, vilket även innefattar den fria leken, vinner både pedagoger och barngruppen på det här. Pedagogerna behöver kanske inte lägga så mycket tid på konfliktlösning eller på förklaringar om varför saker och ting ska vara på ett visst sätt. Resultatet blir ett omvårdande, demokratiskt och disciplinerat barn (Emilsson, 2008). Då det finns mer tid och resurser från pedagogerna till att utveckla verksamheten till barnens fördel vinner även barnen på ett normaliserat arbetssätt.

Det normaliserande arbetssättet går bra att koppla till Piagets adaptationsprocess, där ackommodation ingår (Lillemyr, 2002). Ackommodation är när barnet imiterar, det vill säga då barnet i leken förändrar sitt beteende för att kunna anpassa sig till de nya händelser som uppkommer. När barnet förändrar sitt beteende kanske barnet får någon form av respons från en pedagog på förskolan. Genom responsen finns möjligheten att barnet kan utläsa från pedagogen om det nya beteendet var bra eller mindre bra. Ett positivt bemötande från pedagogen kan verka normaliserande då det här beteendet kanske används av barnet i fortsättningen.

### ***5.2.1 Normalisering genom individuellt bemötande***

Lekar som innehåller önskvärda beteenden, som familjelekar, föredras av pedagogerna framför lekar som anses obehagliga (Tullgren, 2004). Då det kan vara så att det oftare är flickor som leker denna typ av lekar kan det här få till följd att pedagogerna oftare deltar i flickornas lek än i pojkarnas actionlekar (Hägglund, 1989). Följden kan bli att flickorna i högre grad än pojkarna normaliseras genom leken. Pedagogernas styrning av leken, hur de agerar för att kunna förmedla normer och värden, kan skapa möjligheter för barnen att förstå till exempel hur en lek kan avslutas med respekt för andra (Bråten, 1998; Foucault, 1975).

Normer och värden speglar sig även i det lekmaterial som finns på förskolorna. Det här leder till en normalisering av barnen genom lekmaterialen. Det tillgängliga materialet är ofta av det slag som är godkänt av pedagogerna. Ett önskvärt lekmaterial kan bidra till en positiv feedback från pedagogerna, som kan få till följd att normaliseringen av barnet sker. Barnets

handlande uppmuntras av pedagogerna, vilket kan göra att barnet i fortsättningen använder sig av det här beteendet. Det lekmaterial som inte anses bra av pedagogerna, kan även det normalisera barnen, men det här sker genom att pedagogerna ger barnen en negativ feedback. Ett individuellt bemötande av barnen, då de blir uppmärksammade på att deras handlande inte är det rätta och att en förändring till det bättre bör ske, kan leda till den här normaliseringen (Foucault, 1975).

### ***5.2.2 Normalisering genom panoptism***

Under barnens fria lek finns en ständig övervakning, panoptism, från pedagogerna vilken i förlängningen leder till en normalisering av barnen (Foucault, 1975). Beroende på vilken syn pedagogerna har på fri lek, om de ska vara aktivt deltagande eller inte störa barnen i den lek som pågår, är barnen övervakade. Barnens medvetenhet om att kanske vara iakttagna kan göra att deras uppförande och beteende är av det slag som anses önskvärt av pedagogerna. Då övervakning är en naturlig del av det samhälle barnen möter och i framtiden kommer att möta, blir det en naturlig del i förskolans verksamhet. Ett barn som har förstått den panoptiska principen, är medvetet om att även om övervakaren inte är synlig så kan det finnas en övervakning. Medvetenheten om att kanske vara övervakad kan bidra till att barnet blir självdisciplinerande, vilket kan leda till den självständighet Markström (2005) menar förskoleverksamheten strävar efter hos barnen. Å andra sidan kan ett barn som inte förstått den panoptiska principen bli en ögontjänare som gör saker bakom övervakarens rygg.

### ***5.3 Slutsats***

Under uppsatsarbetets gång har det framkommit att pedagogerna, vid reflektioner, är medvetna om den styrning som de utövar i den fria leken. Titeln på studien, "Ibland är vi så styrda här på förskolan på något vis." talar även för pedagogers medvetenhet om att de själva är utsatta för styrning i verksamheten från till exempel material och tid.

Pedagogerna styr barnen genom normalisering, dock är det här inget som pedagogerna uppmärksammar. Det barnet normaliseras mot, genom det individuella bemötandet från pedagogerna, är mot det som samhället förväntar av barnet. Därför blir det viktigt för pedagogerna att skapa en gemensam förståelse för vad det är som samhället eftersträvar av individerna. En gemensam förståelse hos pedagogerna skapar en kontinuitet och en struktur i verksamheten, vilket krävs för att kunna erbjuda barnen trygghet. Något som även är viktigt att reflektera över i yrkesrollen som pedagog är att när normaliseringen av barnen sker formar

vi dem efter samma mall. Inom denna mall är det tillåtet att skilja sig från mängden, dock bör individen inte sticka ut ur mallen, då det här anses falla utanför samhällets ramar. Det här väcker tankar om hur olika diskurser i samhället påverkar verksamheten, vilket kan vara intressant att undersöka vidare.

## 6 Sammanfattning

Det samhälle som barnen dagligen möter kräver individer som kan förhålla sig till de olika situationer de möter. Då förskolan är en stor del av dagens samhälle och en viktig del i många barns liv, blir det därför viktigt hur pedagogerna förhåller sig till sitt uppdrag. Tidigare forskning har påvisat att den fria leken inte är fri från styrning från pedagogerna (Tullgren, 2004). Syftet med vår studie har därför varit att studera den styrning som sker i den fria leken på förskolan. Frågorna vi ställde oss var, vilken medvetenhet har pedagogerna om den styrning de utövar i den fria leken och hur styr pedagogerna barnen i den fria leken?

Den teoretiska utgångspunkten har varit Michel Foucaults tankar om makt och styrning och de begrepp som varit relevanta för studien har definierats. Även barnsyn och lekteorier har varit något vi förhållit oss till då det kan spegla sig i pedagogernas medvetenhet om styrningen av den fria leken.

För att genomföra studien har vi använt oss av en kvalitativ metod då det var uppfattningar som undersöktes. Metoden vi valde var stimulated recall, en metod där vi först genomförde videobservationer av den fria leken, vilka sedan klipptes ihop till en film, som pedagogerna fick se och kommentera.

Slutsatsen av studien visar att pedagogerna under reflektion var medvetna om den styrning de utövar i den fria leken. Resultatet visar också att det hos pedagogerna finns en medvetenhet om att bland annat materialet påverkar dem, vilket i sin tur medverkar till hur pedagogerna påverkar barnen i den fria leken. Slutsatsen av studien påvisar även att pedagogerna styr barnen i den fria leken genom normalisering. Pedagogerna bemöter barnen individuellt, utifrån varje barns förutsättningar och erfarenheter, vilket leder till en normalisering. Den här normaliseringen syftar till att erbjuda barnen möjligheter att få förståelse för olika fenomen så att barnen ska kunna fungera i samhället och för att de ska kunna få en förståelse för vad samhället eftersträvar och förväntar sig av sina medborgare.

I diskussionen har resultatet ställts mot litteraturen. Pedagogernas medvetenhet om styrningen ställdes mot tankarna om leken och den syn på barn som kunde utläsas. Även hur normaliseringen ter sig i den fria leken genom pedagogerna, så som normalisering genom individuellt bemötande av barnen och panoptism har diskuterats. Styrningen finns överallt, i

sin yrkesroll är pedagogerna både de som styr och de som blir styrda, en pedagog uttryckte det med orden ”Ibland är vi så styrda här på förskolan på något vis”.

## Referenslista

- Askland, L. & Sataøen, S.O. (2003). *Utvecklingspsykologiska perspektiv på barns uppväxt*. Malmö: Liber.
- Bråten, I. (1998). *Vygotskij och pedagogiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Börjesson, M. & Rehn, A. (2009). *Makt*. Malmö: Liber.
- Dahlberg, G. & Moss, P. & Pence, A. (2002) *Från kvalitet till meningsskapande: postmoderna perspektivet – exemplet förskolan*. Stockholm: HLS.
- Denscombe, M. (2004). *Forskningens grundregler – Samhällsforskarens handbok i tio punkter*. Lund: Studentlitteratur.
- Emilsson, A. (2008). *Det önskvärda barnet – Fostran uttryckt i vardagliga kommunikationshandlingar mellan lärare och barn i förskolan*. [Diss.] Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Foucault, M. (1982). The subject and power. I H. L. Dreyfus & P. Rabinow (Eds.), *Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics* (pp. 208-226). New York: Harvester Wheatsheaf.
- Foucault, M. (1975). *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv.
- Haglund, B. (2003). Stimulated recall – några anteckningar om att generera data. *Pedagogisk Forskning i Sverige 2003 (3)* s. 145–157.
- Hultqvist, K. (1990). *Förskolebarnet: en konstruktion för gemenskapen och den individuella frigörelsen – en nutidshistorisk studie om makt och kunskap i bilden av barnet i statliga utredningar om förskolan*. Stockholm: Symposion.
- Hägglund, K. (1989). *Lek-teorier*. Arlöv: Esselte Studium.
- Knutsdotter Olofsson, B. (1987). *Lek för livet – en litteraturgenomgång av forskning om förskolebarns lek*. Stockholm: HLS.
- Lillemyr, O. (2002). *Lek – upplevelse – lärande i förskola och skola*. Stockholm: Liber.
- Lindqvist, G. (1995). *Lekens estetik. En didaktisk studie om lek och kultur i förskolan*. [Diss.] Karlstad: Högskolan i Karlstad.
- Markström, A-M. (2005). *Förskolan som normaliseringspraktik – En etnografisk studie*. [Diss.] Linköping: Institutionen för Utbildningsvetenskap, Linköpings universitet.
- Nilsson, R. (2008). *Foucault – en introduktion*. Malmö: Égalité.
- Patel, R. & Davidsson, B. (2003). *Forskningsmetodikens grunder – Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.

- Permer, K. & Permer, L.G. (2002). *Klassrummets moraliska ordning – Iscensättningen av lärare och elever som subjekt för ansvarsdiskursen i klassrummet*. [Diss.] Malmö: Malmö Högskola, Lärarutbildningen.
- Pramling Samuelsson, I. & Mauritzson, U. (1997). *Att lära som sexåring – en kunskapsöversikt*. Stockholm: Statens skolverk.
- Pramling Samuelsson, I., & Sheridan, S. (1999). *Lärandets grogrund*. Lund: Studentlitteratur.
- Sandberg, A. (2002). *Vuxnas lekvärld – En studie om vuxnas erfarenheter av lek*. [Diss.] Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Skolverket, (2006). *Läroplan för förskolan: Lpfö 98*.
- Thulin, S. (2006). *Vad händer med lärandets objekt? – en studie av hur lärare och barn i förskolan kommunicerar naturvetenskapliga fenomen*. [Diss.] Växjö. Växjö universitet.
- Tullgren, C. (2004). *Den välreglerade friheten – Att konstruera det lekande barnet*. [Diss.] Malmö: Lärarutbildningen, Malmö Högskola.

### **Elektroniska källor**

Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se/lang/barnstugeutredningen>, hämtad 2010-12-06.

## **Bilaga**

### Information till föräldrarna på X

Vi är två studenter som läser sista året på lärarutbildningen.

I vårt examensarbete ska vi undersöka pedagogernas olika perspektiv på den fria leken.

För att kunna genomföra denna undersökning behöver vi göra observationer av den fria leken, vilket vi kommer att göra genom videoinspelningar. Videoinspelningarna kommer vi sedan att studera och reflektera över tillsammans med pedagogerna på avdelningen.

De videoinspelningar som görs kommer endast att hanteras av oss och visas endast för de som ingår i studien.

Vi ber er att fylla i nedanstående blankett och sedan lämna tillbaka den till personalen på avdelningen, senast fredagen den 12 november.

Tack på förhand!

Med vänliga hälsningar

Madelen Ek

Sara Möllerström

Ja, jag ger mitt godkännande till att mitt barn får filmas\_\_\_\_\_

Nej, jag vill inte att mitt barn ska filmas\_\_\_\_\_

Barnets namn:

Målsmans underskrift: